

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/kultura/90734,Osiagniecia-i-niepowodzenia-II-Rzeczypospolitej.html>

Manifestacja antywojenna w Warszawie, maj 1939 r. Fot. ze zbiorów NAC

ARTYKUŁ

Osiągnięcia i niepowodzenia II Rzeczypospolitej

OKRES HISTORYCZNY

(1922-1939) II Rzeczpospolita

Autor: MAREK GAŁĘZOWSKI 30.03.2022

Odbudowa państwa polskiego po przeszło wieku niewoli była procesem długotrwałym i żmudnym. II Rzeczpospolita powstawała na obszarach w znacznej części zniszczonych, w warunkach wojny trwającej dłużej niż w innych państwach europejskich.

Ziemię polską i życie społeczne wymagały ujednoczenia i likwidacji podziałów powstałych wskutek przynależności do trzech państw zaborczych, różniących się od siebie politycznie i gospodarczo. Proces ten dotyczył również sfery mentalnej – mieszkańcy Polski musieli nauczyć się traktować państwo i jego władze jak własne i uświadomić sobie obowiązki spoczywające na nich jako obywatelach Rzeczypospolitej. Nie było to łatwe, tym bardziej, że odzyskanie niepodległości odbyło się bez udziału większości spośród nich. W budowie państwa przydatne okazały się zdolności organizacyjne wyrobione w czasach niewoli, ukształtowane nurty polityczne oraz wielki entuzjazm elit społecznych dla idei pracy na rzecz niepodległej Polski.

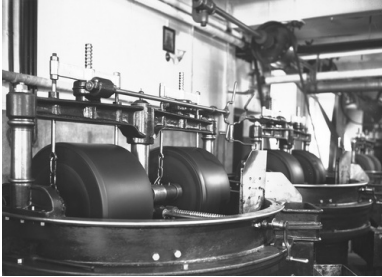

**Sala główna Banku Polskiego
przy ulicy Bielańskiej 10 w
Warszawie, 1928 r. Fot. NAC**

Problemy ekonomiczne

W porównaniu z państwami zachodniej Europy II Rzeczpospolita była krajem o większym stopniu ubóstwa. Przyczyniły się do tego jednak często zjawiska, na które Polacy nie mieli wpływu – oprócz wspomnianych trudności startu państwowości polskiej – kryzys gospodarczy lat trzydziestych oraz złe stosunki z największymi sąsiadami. Znaczące ograniczenia w wydatkach państwa wymuszały duże – wobec zagrożenia zewnętrznego – nakłady budżetowe na wojsko, dzięki czemu jednak stworzono bitną, ideową i dobrze wyszkoloną, chociaż nie dość nowoczesnie uzbrojoną armię. Oceniając osiągnięcia i porażki polskiego międzywojnia, trzeba o tych uwarunkowaniach pamiętać. Spośród najbardziej niekorzystnych zjawisk społecznych w II RP nie udało się zlikwidować bezrobocia, szczególnie dostrzegalnego w miastach. Brak pracy i bieda prowadziły do wybuchów

niezadowolonia społecznego – najczęściej w formie strajków i manifestacji ulicznych. Były one tłumione przez policję. Do najbardziej dramatycznych wydarzeń doszło wiosną 1936 r. W marcu w Krakowie policja ostrzelała pochód robotników protestujących przeciw brutalnemu stłumieniu strajku kobiet w fabryce Semperit; zginęło osiem osób. Miesiąc później we Lwowie, w czasie demonstracji protestacyjnej po zastrzeleniu przez policję dwa dni wcześniej bezrobotnego, w czasie rozpędzania manifestantów od kul zginęło trzynaście osób.

Wnętrze jednej z hal produkcyjnych fabryki czekolady i cukrów A. Piaseckiego S.A. w Krakowie, 1932 r. Fot. NAC

Fabryka samochodów General Motors w Warszawie - widok ogólny hali produkcyjnej, około 1930 r. Fot. NAC

Sukcesy integracji

Rozwiązanie problemów społecznych – bezrobocie, „głodu ziemi” i przeludnienia wsi, niskiego poziomu

dobrobytu społeczeństwa – wymagało jednak wysiłku więcej niż jednego pokolenia. Takiej szansy z powodu wybuchu wojny społeczeństwo polskie nie otrzymało. W wielu dziedzinach życia społecznego państwo polskie odniosło jednak sukcesy. Szybko przeprowadzono odbudowę oraz integrację prawną i gospodarczą ziem polskich, zacierając odrębności z czasów zaborów. Wielkim osiągnięciem była budowa nowych linii kolejowych, dróg, a także Gdyni i Centralnego Okręgu Przemysłowego. Wprowadzono liczne reformy społeczne, m.in. ośmiogodzinny dzień pracy i korzystne dla pracowników ustawodawstwo socjalne – ubezpieczenia od chorób, wypadków i starości. W porównaniu z okresem niewoli znacząco poprawił się poziom opieki lekarskiej i higieny. Konsekwentnie realizowano obowiązek bezpłatnego i powszechnego nauczania, który w latach trzydziestych objął ponad 90 proc. dzieci; pisanie i czytanie uczyli również poborowych w wojsku. Nie do końca jednak wyeliminowano analfabetyzm i analfabetyzm wtórny, który przed wybuchem wojny sięgał 15 proc. W 1932 r. dokonano reformy szkolnictwa, której autorem był minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego Janusz Jędrzejewicz. Wprowadzono nową organizację szkolnictwa podstawowego i średniego oraz stworzono szkolnictwo zawodowe. Za główny cel wychowawczy reformy rządzący w tym czasie piłsudczycy uznali kształtowanie wśród młodzieży poczucia obowiązków obywatelskich i pracy dla państwa. Szkolnictwo osiągnęło wysoki poziom dzięki kadry wykwalifikowanych, ideowych i świadomych wartości swojej pracy nauczycieli. Wychowali oni pokolenie, które w czasie II wojny światowej dało świadectwo patriotyzmu i bohaterstwa.

**Walny Zjazd Towarzystwa Szkoły
Ludowej w Krakowie, 26 lipca
1927 r. Fot. NAC**

Potencjał nauki

Bardzo dobrze rozwijało się szkolnictwo akademickie. W 1939 r. w Polsce działały trzydzieści dwie wyższe uczelnie, w większości założone w okresie międzywojnia. Liczba studentów wynosiła blisko 50 tys. Polacy szcycili się kadry wybitnych wykładowców akademickich, którzy mieli znaczące osiągnięcia naukowe i często

światową sławę. Wielkim uznaniem cieszyła się lwowsko-warszawska szkoła matematyczna, którą reprezentowali m.in. Stefan Banach i Hugo Steinhaus oraz wybitny logik Alfred Tarski. Ważnym ośrodkiem matematycznym był Poznań, skąd pochodzili pracownicy Biura Szyfrów Sztabu Głównego WP – Marian Rejewski, Jerzy Różycki i Henryk Zygalski. W grudniu 1932 r. Rejewski odczytał szyfry nadawane przez „Enigmę” – niemiecką maszynę szyfrującą, wykorzystywaną do celów wojskowych, czego nie potrafiły dokonać służby innych państw. Po wybuchu wojny z wiedzy polskich kryptologów korzystano we Francji, a następnie w Wielkiej Brytanii, przechwytyjąc wiele informacji niemieckiego dowództwa, a pod koniec wojny – niemal wszystkie. Rozwijały się również wszystkie inne dziedziny nauki. Mimo niewystarczających nakładów finansowych odnotowano wiele osiągnięć, m.in. w medycynie, gdzie Ludwik Hirsfeld, wybitny mikrobiolog zajmujący się badaniami krwi, wprowadził oznaczenia poszczególnych grup: A, B, AB, 0. W dziedzinie techniki sukcesami szczyliło się grono znakomitych inżynierów ze Stefanem Bryłą na czele oraz konstruktorów lotniczych, np. twórców serii kilkunastu udanych modeli samolotów sportowych RWD czy najnowocześniejszego na kontynencie bombowca PZL-37 „Łoś”.

Spółeczeństwo i kultura

W Rzeczypospolitej działał samorząd terytorialny, który zgodnie z ustawą sejmową z 1933 r. otrzymał dużą autonomię wobec władz centralnych, ruch spółdzielczy i zawodowy, liczne stowarzyszenia społeczne (m.in. młodzieżowe ze Związkiem Harcerstwa Polskiego na czele, kombatanckie, regionalne, katolickie oraz mniejszości narodowych i wyznaniowych). Powstała sieć bibliotek szkolnych i publicznych oraz Biblioteka Narodowa w Warszawie. Działały stowarzyszenia propagujące rozwój oświaty – Polska Macierz Szkolna, Towarzystwo Szkoły Ludowej, uniwersytety ludowe i robotnicze oraz liczne placówki kulturalne, m.in. towarzystwa przyjaciół sztuk pięknych i naukowe (Polska Akademia Umiejętności).

**Generał Edward Rydz-Śmigły
przecina wstęgę na otwarciu
wystawy jubileuszowej artysty
malarza Wojciecha Kossaka w
Towarzystwie Zachęty Sztuk
Pięknych w Warszawie, 20
czerwca 1936 r. (NAC)**

Nowe możliwości rozwoju zyskała twórczość kulturalna. Najpopularniejszą dziedziną pozostała literatura; wielkim sukcesem była Nagroda Nobla, którą w 1924 r. otrzymał Władysław Reymont za powieść *Chłopi*. Znakomicie rozwijała się poezja, reprezentowana przez kilkanaście grup poetyckich. Najpopularniejsi twórcy – Julian Tuwim, Jan Lechoń, Kazimierz Wierzyński, Antoni Słonimski, Jarosław Iwaszkiewicz – należeli do grupy Skamander. Poeci awangardowi byli skupieni w tzw. Awangardzie krakowskiej, Awangardzie lubelskiej, w której talentem wyróżniał się Józef Czechowicz, oraz wileńskiej grupie Żagary, gdzie debiutował Czesław Miłosz. Wybitnie wszechstronny Stanisław Ignacy Witkiewicz zajmował się literaturą, malarstwem, filozofią. Tematykę polityczną i społeczną, która wraz z odzyskaniem niepodległości przestała dominować w literaturze, podejmowali w swoich powieściach Juliusz Kaden-Bandrowski, Maria Dąbrowska, Tadeusz Dołęga-Mostowicz, Ferdynand Goetel i przede wszystkim Stefan Żeromski w *Przedwiośniu*, którego główny bohater Cezary Baryka symbolizował rozterki części pokolenia początku drugiej niepodległości. Znakomitymi tłumaczami literatury obcej na język polski byli Tadeusz Boy-Żeleński (z francuskiego) oraz poeta Leopold Staff (m.in. z francuskiego i niemieckiego). Do najwybitniejszych malarzy należeli mieszkający we Francji Józef Pankiewicz i Tadeusz Makowski, w kraju Witkacy, Leon Chwistek i Władysław Strzemiński. Mistrzem drzeworytu, korzystającym z wzorców kultury ludowej, był Władysław Skoczylas. Wśród polskich kompozytorów wyróżniał się Karol Szymanowski, autor opery *Król Roger* i baletu *Harnasie*, którego tematykę oparto na motywach polskiej sztuki ludowej.

Świat mediów

Świetnie rozwinęła się wielotematyczna prasa polska i mniejszości narodowych – w drugiej połowie lat trzydziestych ukazywało się blisko 2700 tytułów. Informacje z kraju i ze świata przekazywały agencje prasowe z Polską Agencją Telegraficzną na czele. Swoje dzienniki i czasopisma wydawały ugrupowania polityczne, ukazywała się prasa katolicka, specjalistyczna (np. poświęcona gospodarce lub wojskowości), pisma dla kobiet, dzieci i młodzieży, środowisk zawodowych, kombatantów. Odpowiednikiem współczesnych tabloidów była prasa brukowa, którą od koloru winiet nazywano czerwoną. Zainteresowaniem cieszyły się periodyki kulturalne – „Wiadomości Literackie”, „Prosto z Mostu”, „Scena Polska”, prasa satyryczna – „Mucha” i „Szpilki” oraz sportowa. W latach trzydziestych popularnym środkiem masowego przekazu stało się radio. Pierwszy

program nadano w 1926 r., ale dopiero pięć lat później uruchomiono główną krajową stację w Warszawie oraz stacje lokalne – m.in. w Katowicach, Krakowie, we Lwowie i w Wilnie. Przed wybuchem wojny liczba abonentów Polskiego Radia przekroczyła milion, chociaż liczba słuchaczy była znacznie większa.

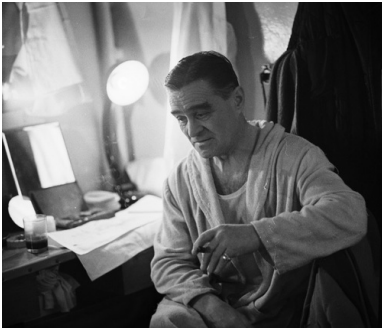

Gmach Towarzystwa Ubezpieczeń "Prudential" w Warszawie, najwyższy budynek przedwojennej Polski, w którym w 1937 r. na szesnastym piętrze rozpoczęła działalność eksperymentalna stacja telewizyjna, nadająca z anteny zainstalowanej na dachu gmachu.
Fot. NAC

Kino i teatr

Duże osiągnięcia miało polskie kino i teatr. Powstawały zabawne po dziś dzień komedie, widowiskowe dzieła o tematyce historycznej (np. *Kościuszko pod Racławicami*) czy melodramaty (słynna *Trędowata*, zrealizowana na podstawie poczytnej wówczas powieści Heleny Mniszkówny). Wielką popularnością cieszyli się aktorzy – amant filmowy Eugeniusz Bodo, komik Adolf Dymśa oraz aktorki – Jadwiga Smosarska, Mieczysława Ćwiklińska i występująca głównie jako piosenkarka Hanka Ordonówna. Znakomicie rozwijała się scena teatralna, na której nowatorskimi inscenizacjami wybijali się Leon Schiller i Wilam Horzyca, obaj propagujący teatr monumentalny. Wśród najwybitniejszych aktorów polskiego teatru byli Irena Eichlerówna, Stefan Jaracz,

Juliusz Osterwa, Józef Węgrzyn i Aleksander Zelwerowicz, zasłużony również dla szkolnictwa teatralnego.

Adolf Dymśa w garderobie

Teatru Syrena. Fot. NAC

Problemy polityczne

Osiągnięcia kultury i gospodarki II Rzeczypospolitej zasługują na wysoką ocenę. W dziedzinie politycznej bilans wypada mniej pomyślnie. Niemożliwe okazało się nawiązanie dobrosąsiedzkich stosunków z większością sąsiadów. Niemcy i ZSRS kwestionowały niepodległość i integralność terytorialną Polski, a relacje z Czechosłowacją i Litwą paraliżowały konflikty terytorialne, przy czym żadna ze stron nie była skłonna do ustępstw. Nie udało się stworzyć rozsądnej i skutecznej polityki łagodzącej konflikty narodowościowe. Mniejszości narodowe korzystały z pełni praw konstytucyjnych, czego wyrazem była nieskrępowana – pod warunkiem że nie łamała prawa – działalność kulturalna i polityczna oraz swoboda wyznania. W życiu codziennym praw mniejszości nie zawsze przestrzegano, nie miały one również większego wpływu na kształtowanie polityki państwowej. Jednocześnie zdarzały się wypadki odrzucania i zwalczania państwowości polskiej przez obywateli Rzeczypospolitej narodowości niepolskiej.

**Otwarcie Sejmu Ustawodawczego
w Warszawie. Widoczny m.in.
naczelnik państwa Józef
Piłsudski, 10 lutego 1919 r. Fot.
NAC**

Ustrój demokratyczny i dominująca pozycja sejmu stały się szybko przedmiotem krytyki, nie tylko ze strony piłsudczyków. W okresie „sejmowładztwa” Polska osiągnęła jednak wiele sukcesów związanych z integracją i odbudową państwa, których ukoronowaniem była reforma skarbowa Władysława Grabskiego. Jest natomiast rzeczą wątpliwą, czy piłsudczykom po przejęciu władzy udało się przeprowadzić sanację w polityce wewnętrznej. Niewątpliwie jednak zaczęli prowadzić bardziej zdecydowaną i podmiotową politykę zagraniczną. Wprowadzając autorytarny system rządów, wzmocnili władzę wykonawczą i zmniejszyli wszechwładzę sejmu. Równolegle jednak ograniczyli prawa obywatelskie i możliwości działania opozycji, która wskutek wprowadzenia w 1935 r. nowej ordynacji wyborczej w praktyce została usunięta z parlamentu. Samodzielne rządy piłsudczyków oznaczały wzięcie przez nich całkowitej odpowiedzialności za kraj. Zapłacili za to powszechnym w społeczeństwie przekonaniem o winie za przegraną we wrześniu 1939 r. i utratą wpływu na politykę polską.

Pomajowy autorytaryzm

Po 1926 r. zdarzały się wypadki posługiwania się przez władze piłsudczykowskie przemocą w walce politycznej. Negatywnie ważą na ocenie ich autorytarnych rządów, niezależnie od tego, że czasem metodę rozwiązania siłowego stosowano w odpowiedzi na działalność środowisk skrajnie lewicowych lub prawicowych, które same nie cofały się przed przemocą w walce o władzę. Jednak porównywanie Polski sanacyjnej z państwami totalitarnymi – ZSRS, Niemcami czy PRL – ulubione przez polityków i dziennikarzy, którzy zwykle traktują historię instrumentalnie, jest pozbawione podstaw. Aresztowanie byłych posłów sejmowych i proces brzeski wywołały powszechne protesty społeczne; listy otwarte w tej sprawie, w których potępiono takie działania, wysyłały różne środowiska, nie tylko polityczne. Akcję tę rozpoczęli profesorowie najstarszej polskiej uczelni – Uniwersytetu Jagiellońskiego. Takiej odwagi cywilnej brakowało szeroko pojętemu środowisku inteligenckiemu w powojennej Polsce rządzonej przez komunistów; trudno też wyobrazić sobie podobny protest w państwie Hitlera lub Stalina. Sądownictwo polskie pozostało niezawisłe mimo sporadycznych wypadków ulegania władzom. Nadal istniały ugrupowania opozycyjne, chociaż straciły wpływ na bieżące decyzje polityczne, oraz prasa opozycyjna, w pewnym tylko stopniu krępowana przez ingerencję cenzuralną władz.

Oskarżeni w procesie brzeskim (stoją od prawej): Kazimierz Bagiński, Wincenty Witos i Herman Lieberman podczas przerwy w rozprawie przed Sądem Okręgowym mieszczącym się w pałacu Paca przy ulicy Miodowej 15 w Warszawie, 1932 r. Fot. NAC

Przede wszystkim jednak rządzący Polską obóz marszałka Józefa Piłsudskiego nie stworzył ideologii totalitarnej, w imię której jakkolwiek sprzeciw – prawdziwy czy domniemany – był bezlitośnie karany śmiercią. Polska po przewrocie majowym stopniowo przestała być państwem demokratycznym, stając się państwem autorytarnym, ale nigdy nie zbliżyła się do totalitaryzmu komunistycznego, nazistowskiego czy faszystowskiego, które powszechnie posługiwały się przemocą i dążyły do kontroli wszystkich sfer życia społecznego.

Fragment podręcznika IPN *Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918–1989* (2014). Całość publikacji dostępna w portalu polska1918-89.pl oraz w wersji drukowanej w księgarni internetowej ipn.poczytaj.pl

COFNIJ SIĘ